

Plantar cara a la careta de la pena de mort. Com fer-ho a l'escola.

La pena de mort! No hi ha, verament, qüestió més suggestiva, fins diré més pintoresca en la història de la nostra espiritualitat.¹

L'estiu passat, els dies 21, 22 i 23 de juny, s'ha celebrat a Estrasburg un congrés internacional contra la pena de mort impulsat per una associació francesa (*Ensemble Contre la Peine de Mort*) i patrocinat pel Parlament Europeu i el Consell d'Europa. L'acte central de l'encontre, al que assistiren delegacions de 18 parlaments d'arreu del món, prestigiosos intel·lectuals i representants d'organitzacions no governamentals, va ser la publicació d'un manifest que exigia una moratòria en les execucions com a pas previ per a l'abolició definitiva de la pena capital. A la cloenda se va aprovar una declaració en la que els assistents, entre els quals hi havia la presidenta del Congrés dels Diputats i el vice-president del Senat espanyol, se comprometien a promoure la creació d'un *Dia Mundial contra la Pena de Mort* com a mesura per sensibilitzar la població i conscienciar-la de que l'abolició és un corollari del dret humà més fonamental. Com que en aquest procés de sensibilització la institució escolar juga un paper tan important com el dels mitjans de comunicació, podem esperar que prest o tard arribarà als centres escolars una circular on se recomani o s'imposi la celebració d'aquest nou *Dia*.

Un altre *Dia Mundial* per afegir a la col·lecció? De què pot servir? Potser només ajudi a recordar, com el ja consolidat *Dia Escolar de la No Violència i la Pau*, que en el currículum de totes les etapes educatives i de totes les àrees de coneixement hi ha uns continguts transversals que pretenen completar la formació intel·lectual amb l'educació moral i cívica, l'educació per a la pau, per al respecte als drets humans, l'educació intercultural, l'educació per a la igualtat d'oportunitats, etc ... La transversalitat d'aquests continguts no és quelcom accessori, fruit d'una moda passatgera, sinó que es correspon a la voluntat de complir l'objectiu primer i més fonamental de l'educació, tal com s'expressa al preàmbul de la LOGSE:

El objetivo primero y fundamental de la educación es el de proporcionar a los niños y a las niñas, a los jóvenes de uno y otro sexo, una formación plena que les permita conformar su propia y esencial identidad, así como construir una concepción de la realidad que integre a la vez el conocimiento y la valoración ética y moral de la misma. Tal formación plena ha de ir dirigida al desarrollo de su capacidad para ejercer, de manera crítica y en una sociedad axiológicamente plural, la libertad, la tolerancia y la solidaridad.

En la educación se transmiten y ejercitan los valores que hacen posible la vida en sociedad, singularmente el respeto a todos los derechos y libertades fundamentales, se adquieren los hábitos de convivencia democrática y de respeto mutuo, se prepara para la participación responsable en las distintas actividades e instancias sociales.

Treballar per assolir aquest objectiu és, per tant, cosa de totes i de tots, i no només assumpte de la direcció del Centre o del professorat de Ciències

Socials. Certament, existeix una assignatura obligatòria a 4t. d'ESO, l'Ètica, que manté una connexió més íntima amb l'educació moral que qualsevol altra matèria ja que consisteix precisament en la reflexió crítica sobre els fonaments de la moralitat. Ara bé, el professorat que té al seu càrrec aquesta matèria no pot fer gaire cosa més que continuar la tasca iniciada en les etapes anteriors i, eventualment, des de la panoràmica que dona una assignatura d'aquestes característiques en el curs terminal de l'ensenyament obligatori, contribuir amb les seves orientacions a fer més efectiva la presència dels continguts de caire moral dins totes les àrees de coneixement. És des d'aquesta perspectiva, la d'un professor de Filosofia que a les classes d'Ètica ha introduït regularment la problemàtica del dret a la vida, que aquest article pretén animar al professorat a considerar la pena de mort com a tema d'estudi, a la vegada que ofereix una selecció de recursos que estimulin la reflexió sobre un dels grans problemes del nostre temps.

Proposta metodològica

No fa falta ser jurista ni especialista en drets de l'home per abordar a l'aula el tema de la pena de mort. Tampoc no és necessari tenir especials coneixements de Sociologia, Història, Política o Filosofia moral. En realitat, per tractar problemes com aquest no fa falta ser expert en res. N'hi ha prou, per començar, en tenir sensibilitat vers el sofriment dels altres i en haver assumit el compromís d'educar, i no només instruir, per aprendre a conviure en pau. Això, i una mica de finesa de mirada i d'esperit per fitar cara a cara els càstigs nostres de cada dia, aquestes penes venials que són les germanes petites, o germanastres, de la pena capital. I després, coratge per pensar i dialogar francament sobre els càstigs a l'aula i fora de l'aula, amb els castigadors i amb els castigats.

El fet que la consideració de la pena de mort impliqui problemes morals i jurídics semblants, salvant les distàncies, als que presenten els càstigs dins àmbits no criminals, com el familiar i l'escolar, és determinant per a l'enfocament del tema des de la perspectiva d'una educació oberta a l'entorn més proper, com la que aquí se postula per combatre el tradicional desarrelament de les nostres escoles. Així, la reflexió crítica i el debat sobre la tipologia, la funció i la legitimitat dels càstigs a la vida quotidiana dels infants i adolescents, en un clima de llibertat en què s'ha de sentir més la seva veu que la del mestre, és la primera condició per construir un aprenentatge significatiu sobre el dret penal i els codis morals del passat i del present en els que la pena de mort té o ha tingut el seu lloc.

Taxonomia dels càstigs

Demanem als alumnes, per iniciar el diàleg o debat, que posin exemples de càstigs reals o imaginaris, procurant que la seva descripció sigui molt precisa encara que l'exemple se posi contant una història del tot fantàstica. Ajudem-los, si és necessari, proporcionat textos breus on se descrigui un càstig o plantejant qüestions com aquestes: Quines accions o omissions són objecte de càstig en un joc o esport? Quin és el càstig més dur, i quin el més suau? Quin és el pitjor crim? Se castiga d'igual manera els infants, els joves i els adults? Els càstigs que se posen a l'escola són els mateixos que se posen a casa?

Quins són els càstigs que se preveuen al reglament de l'escola o de l'institut? Se pot considerar que una mala qualificació escolar és un càstig? Un insult o una burla humiliant són càstigs? Heu sentit parlar dels càstigs que rebien els vostres avis o el vostres pares? Actualment se castiga més, o menys, que abans, o d'una manera diferent? Coneixeu algun càstig sofert per algun personatge d'un conte o rondalla? ...

D'aquesta activitat inicial podria sortir un llista de càstigs que, en un segon moment, se tractaria de classificar d'acord amb distints criteris: tipus d'acció que se castiga, norma que s'infringeix, motivació i excuses per a la infracció, circumstàncies en la comissió de la falta i en l'execució de la sanció, tipus de violència que s'aplica en el càstig, els sentiments que poden provocar, etc. ... Un dels criteris que no s'hauria de deixar d'aplicar en aquesta catalogació és el que permet distingir entre les sancions expiatòries i les sancions per reciprocitat. Les primeres són aquelles en què no hi ha una relació directa entre el contingut de la sanció i la naturalesa de l'acte sancionat, com és el cas que se castigui en no anar d'excursió per haver romput un moble. Les sancions per reciprocitat no tenen un caire tan arbitrari i responen al principi segons el qual una sanció serveix per restablir els vincles socials existents en una comunitat i que d'alguna manera el culpable ha trencat amb la seva acció. Seria el cas, per exemple, de la imposició d'un treball de restauració o neteja de mobles a aquell que n'ha romput un. Aquest segon tipus de sancions, segons Piaget, és el que caracteritza la moral autònoma dels adults que els infants comencen a assolir aproximadament als dotze anys. Abans d'aquesta edat, però, cap als set anys, i gràcies sobretot a l'entrenament moral que suposen els jocs, ja hi ha un estadi de cooperació emergent en què la reciprocitat té un paper important. A partir dels set anys, per tant, ja se podria intentar fer operativa la distinció entre els dos tipus de sancions. Amb l'alumnat d'ESO se podrà anar més enllà i convidar-los a que cerquin exemples de sancions per reciprocitat d'acord amb la classificació de Piaget que en distingeix sis tipus: exclusió momentània o definitiva del grup, acceptació de les conseqüències de la pròpia acció, privació d'una cosa de la qual està abusant, fer al culpable exactament el mateix que ell ha fet, restituir un objecte romput o robat i, finalment, la simple censura explicativa²

Teories del càstig

Probablement després d'aquestes activitats l'alumnat estarà en disposició de distingir entre càstig i sanció, assajar una definició de càstig i comprendre que es tracta de la privació d'alguna cosa valuosa (la llibertat, algun bé material o, eventualment, la pròpia vida) i de l'aplicació d'una certa violència legitimada per una autoritat contra els qui han infringit alguna norma. És el moment de plantejar les qüestions bàsiques, si és que encara no les han posades els mateixos alumnes, sobre la funció i la legitimitat dels càstigs: Per què s'ha de castigar? Se pot castigar una cosa, màquina, planta o animal? A partir de quina edat una persona és responsable i pot ser castigada? És raonable castigar una persona que pateix una malaltia física o psíquica? És just a vegades castigar un innocent? És correcte castigar a algú pel dany que s'ha fet a sí mateix o només s'ha de castigar pel mal que s'ha fet als altres? Qui té dret a castigar? És just castigar un col·lectiu per una acció feta per un sol individu que pertany a aquest col·lectiu? Tothom té dret a defensar-se d'una

acusació abans de que se'l castigui? Se pot ensenyar o educar sense castigar? Quin sentit té aplicar un càstig que no beneficia a ningú? És el càstig una forma de venjança? És lícit aplicar un càstig que atempti contra algun dels drets humans? Hi ha accions que se castiguen i que mai no s'haurien de castigar? ...

Per ajudar a plantejar i respondre aquestes qüestions hi ha tres teories explicatives que s'haurien de donar a conèixer per animar el debat general sobre els càstigs i per introduir la problemàtica específica de la pena de mort: la teoria utilitarista, la teoria retributiva i la teoria de la resocialització.

Teoria utilitarista

La teoria utilitarista justifica els càstigs exclusivament en funció de les conseqüències que se'n deriven d'acord amb el principi de que el que és útil és bo. Segons aquesta teoria, encara que el sofriment en sí mateix és sempre un mal, el càstig és moralment justificable si té conseqüències positives, és a dir, si evita un sofriment major o si procura un bé major. En aquest càlcul de beneficis, si el càstig impedeix al culpable reincidir o dissuadeix els delinqüents potencials de cometre delictes semblants, aleshores pot tenir conseqüències desitjables que pesen més, en la balança de la justícia, que el mal que s'infringeix al culpable fent-lo sofrir o privant-lo d'alguna cosa valuosa. El principal problema d'aquesta teoria és el d'explicar per què s'ha de limitar el càstig només a les persones culpables i no se pot estendre també a les innocents. Efectivament, la innocència del condemnat o l'absència de proves definitives sobre la seva culpabilitat, no serien determinants a l'hora d'imposar una pena perquè el que realment importa és la repercussió que se pensa que tindrà en la disminució de les faltes i delictes. Així, se justifiquen els càstigs col·lectius i, d'acord amb la teoria a l'extrem, fins i tot els càstigs preventius com la detenció i empresonament dels sospitosos que no han comès cap delictes. Els utilitaristes no rebutjarien el proverbi farisaic "és millor que mori un home que pereixi tot un poble" i podrien acudir al martirologi religiós o laic per donar força a aquesta sentència. Altres objeccions que s'han fet a la teoria utilitarista és que permet sense escrúpols un càstig desproporcionat amb la gravetat de la falta i que no té prou en compte les circumstàncies atenuants, ni fins i tot eximents, en la comissió del delictes.

Teoria retributiva

La teoria retributiva justifica el sofriment del càstig com una cosa bona en sí mateixa, independentment de les conseqüències, sempre que no s'apliqui mai a persones innocents. La tesi central d'aquesta teoria s'expressa dient que, perquè hi hagi justícia, s'ha de penar les persones que han infringit voluntàriament una norma i s'ha de fer de manera que hi hagi una proporció entre la gravetat de la infracció i la severitat del càstig. El principi en que se sosté la teoria retributiva és el de la reciprocitat segons el qual, essent els drets de qualsevol persona iguals als dels altres i correlatius a llurs deures, el qui no compleix el deure de respectar els drets aliens (a la vida, a la llibertat, a la propietat ...) perd els propis drets corresponents (a la vida, a la llibertat, a la propietat ...).

Encara que en alguns aspectes aquesta teoria sembli superior a la utilitarista, també se li poden fer serioses objeccions, entre les quals la primera és que amaga davall la capa dels grans ideals la primitiva llei del talió. Ja fa temps

que els estudiosos han posat al descobert la genealogia d'aquesta llei que se remunta al desig primari de venjança expressat en la fórmula "vida per vida, ull per ull, dent per dent, mà per mà, peu per peu". Per altra banda, se li pot retreure també un formalisme excessiu que exigeix que s'hagin d'aplicar els mateixos càstigs per als mateixos actes sense atendre a les circumstàncies personals que han concorregut en la comissió de la falta. Finalment, si se castiga sense intenció dissuasiva o preventiva, sembla que difícilment els retribucionistes es poden defensar de l'acusació de crueltat i respondre a la pregunta: ¿Per què s'ha de fer sofrir al culpable sense pretendre res més que una expiació inútil d'una acció passada?

Teoria de la resocialització

Les deficiències de les dues teories anteriors, i especialment la que fa referència a la manca de consideració de les circumstàncies personals de l'infractor, han propiciat l'elaboració d'una tercera teoria del càstig que se presenta com una proposta alternativa al dret penal clàssic. Segons aquesta nova teoria l'objectiu de les sancions és evitar la reincidència dels infractors de la llei i per això, tenint en compte que no hi ha delictes en abstracte sinó delinqüents concrets, s'hauria de castigar no només segons la gravetat del crim sinó també, i sobretot, segons les necessitats especials de socialització del qui ha comès la falta. Així, la persona que hagués delinquit en una situació de conflicte excepcional, que probablement mai més no se repetirà, hauria de ser tractada més benèvolament que no pas la persona reincident en una mateixa falta. En tot cas, la reeducació, la readaptació o la reinserció, com a pràctica penitenciària, són l'únic que pot donar sentit als càstigs.

Tot i que aquesta teoria sembli moralment impecable i prou superior a les altres dues, quant al grau d'humanització que suposa, se pot entendre, com ha fet Foucault, que significa ni més ni menys que el triomf de les tecnologies coercitives del comportament mitjançant les quals els enginyers de la conducta i els ortopedistes de la individualitat, basant-se en unes ciències humanes, massa humanes, s'ajunten per fabricar individus submisos i uniformats. El poder d'aquestes ciències fa que l'essència del mal que s'ha de reduir, el que tenen en comú la falta més lleu i el crim més greu, ja no sigui l'atemptat contra l'interès particular o general, sinó la desviació de la normalitat, l'anomalia, que passa a ser el dimoni que obsessiona a l'escola, al tribunal, a l'hospital, a l'asil i a la presó. La intervenció de metges, psicòlegs, educadors i treballadors socials en aquestes institucions, amb els seus "verdictes terapèutics", té com a principal conseqüència la difuminació de la violència dels càstigs a la vegada que aconsegueix fer "natural" i legítim el poder de castigar que és funcionalment identificat amb el poder de curar o d'educar. El càstig se fa invisible i a mesura que la medicina, la psicologia, la pedagogia i l'assistència social va ocupant el poder de control i de sanció deixa sense espai l'aparell penal que té com a eix la presó que, en compensació, se "medicalitza", se "psicologitza" i se "pedagogitza".³

Les qüestions fonamentals

Les teories del càstig juguen un paper important en el debat sobre la pena de mort, però potser no és tan decisiu com el que tenen les qüestions ètiques que, prest o tard, sortiran a la superfície arran del dret a la vida. És pràcticament

impossible, en efecte, que se planteji seriosament un problema moral sense que no broti algun embolic filosòfic. No té cap sentit intentar ofegar aquestes qüestions, basant-se en el prejudici de que són inaccessibles als infants i adolescents o adduint que se'ls hauria d'estalviar la cruesa de la reflexió sobre un tema tan angoixant com la mort. La pràctica docent de milers de mestres d'arreu del món que usen el material del projecte *Philosophy for children*, conegut aquí com *Projecte Filosofia 3/18*, demostra *ad nauseam* la possibilitat de fer filosofia amb els infants. Particularment interessants, pel que fa al nostre tema, és la narració *Lisa* de Matthew Lipman i el corresponent manual d'instruccions que l'acompanya, *Recerca ètica*, que han inspirat *El libro de Manuel y Camila* d'Ernst Tugendhat, Celso López i Ana María Vicuña recentment editat a Espanya. Certament, aquestes narracions estan pensades per a alumnes majors de dotze anys, però res no impedeix que les qüestions que hi són presents no puguin ser plantejades, després d'una pertinent adaptació, a alumnes de menor edat i a partir d'altres materials utilitzats en el *Projecte Filosofia 3/18* com, per exemple, *El carter joliu* de Janet i Allan Ahlberg i el manual que l'acompanya, *Contes per a pensar* d'Irene de Puig⁴. Ningú no dubta avui, després de les aportacions de Bettelheim, de l'eficàcia educativa dels contes meravellosos, virtut que han analitzat i posat de relleu estudiosos de casa nostra com, entre altres, Vicens Jasso, Catalina Torrens, Gabriel Janer, Miquel Sbert i Ramon Rosselló⁵. La truculència i escabrositat d'alguns episodis de contes i rondalles no pot ser una objecció seriosa contra la utilització didàctica, ans, al contrari, la persecució dels innocents, les accions d'una violència aterridora, els càstigs i amenaces no menys terribles, les activitats macabres de bruixes i bruixots, els sofriments horribles de l'antiheroi, la representació personificada de la mort, la figura repugnant del dimoni i les imatges esfereïdores de l'infern ... són un poderós estímul per al plantejament de qüestions ètiques com aquestes: Què fa que, en general, fer sofrir algú sigui incorrecte? Com podem arribar a saber que alguna cosa és incorrecte? Se pot fer sofrir a algú pel seu propi bé? És raonable fer sofrir algú perquè no sofreixin altres persones? És responsable la persona que per un accident fa sofrir o mata a algú? Qualsevol tipus de violència física o tortura és il·legítim? Què hi ha de dolent en matar? Sempre està mal fet matar persones o en alguns casos pot estar justificat? Pot ser a vegades útil o beneficiós matar una persona? A la guerra hi ha normes que impedeixen matar en algunes circumstàncies? Algun crim s'hauria de castigar amb la mort? El dret a la vida pot tenir alguna excepció? És més important el dret a la vida que el dret a una vida digna? ...

Arguments i contraarguments

Aquestes qüestions o, millor, altres de semblants que segurament faran els alumnes si se'ls proposa un material adequat i se'ls dóna l'oportunitat de cercar les preguntes abans que les respostes, hauran preparat el terreny per acostar-se als arguments a favor i en contra de la pena de mort.

1. La dissuasió per mitjà d'un càstig exemplar

L'argument més comú a favor de la pena de mort és el que se basa en la hipòtesi segons la qual és necessari matar un delinqüent per dissuadir altres persones de cometre el mateix tipus de delictes. Alguns estudis criminològics

han analitzat la proporció existent en un determinat país entre el nombre d'assassinats i el nombre d'execucions. Encara que la majoria d'aquest estudis no permeten treure conclusions definitives, en alguns altres s'ha arribat a afirmar que per cada execució se dona un estalvi de set vides imputable a l'efecte dissuasiu.

Ara bé; aquestes investigacions parteixen d'un error que invalida les seves conclusions. Efectivament, suposen que les persones que cometes delictes greus, com l'homicidi, ho fan sempre després de calcular fredament les conseqüències de la seva acció, quan la realitat és que, en la majoria dels casos, actuen impulsivament en situacions de greu alteració emocional o sota els efectes de l'abús de drogues o alcohol i, per tant, no preveuen que el seu crim podria ser castigat amb la pèrdua de la pròpia vida. Això explica que no hi hagi proves convincents de que la pena de mort tingui més poder dissuasiu que, per exemple, la cadena perpètua, com mostren els darrers estudis encarregat per la ONU (1988 i 1996) a Roger Hood.

Hi ha qui ha suggerit, basant-se en estudis sobre la criminalitat a New York i Chicago en distintes èpoques, que les execucions poden tenir fins i tot els efectes contraris als esperats, és a dir, que serveixen d'estímul per a la comissió de delictes. Koestler conta que a l'època en què els carteristes eren executats públicament a Anglaterra hi havia una bona partida de lladres que feien el seu agost aprofitant la distracció dels espectadors que badocaven davant el cadafal. Una cosa semblant va passar a Palma —segons refereix el *Cronicón Mayoricense*— quan el dia 28 de gener de 1696 el predicador encarregat d'assistir espiritualment a un lladre sentenciat a mort, va fer saber, des de damunt el cadafal i devora la forca, que s'acabava de produir allí mateix un robatori perpetrat contra un dels assistents a l'espectacle.

2. Embrutiment dels implicats en la pena de mort.

L'argument de l'exemplaritat del càstig seria impressionant —com afirma Albert Camus— si no fos perquè pràcticament ningú no hi creu en aquest caràcter exemplar que la mateixa societat, que en teoria defensa, de fet, considera repugnant i embrutidora.⁶ Si se cregués de veres en el poder dissuasiu de la pena, no se mataria en secret, a l'alba, a porta tancada, al pati d'una presó o en sales especials on l'assistència és restringida, sinó que se faria en públic, als llocs de major concurrència, a hores punta, amb periodistes i fotògrafs, davant les càmeres de televisió i donant a l'espectacle la màxima difusió. Potser en els segles passats, quan les execucions se feien a les places públiques (a Palma se solien dur a terme a la Plaça de Santa Eulàlia, a la de Cort o a la Plaça del Mercat), s'hi creia més en l'exemplaritat, però hi ha un fet que fa pensar que aquesta convicció era ben feble: a totes les societats, excepte en aquelles en què s'executa la mort com a sacrifici religiós, la funció del botxí està estigmatitzada. La infàmia del simpàtic botxí retratat a *El verdugo* de Berlanga no és res comparada amb la ignomínia que suposa ésser posat al mateix nivell que el criminal que s'executa. Va més enllà de l'anècdota aquella feta que passà a Mallorca, el dia 13 de desembre de 1715 per més senyes, quan just abans de l'execució se va indultar un soldat condemnat per lladre perquè se va oferir a substituir el botxí que no s'havia presentat a fer la seva feina⁷. L'any següent, també a Mallorca, se donà el cas que refereix el cronista Guillem Vidal: "*al ahorcar a un sentenciado cayó al suelo el verdugo, causándose considerable daño y no pudiendo continuar la operación. Obligóse*

a subir para terminar el repugnante acto al ayudante del ejecutor, llamado el Mataratas, pero hubo necesidad de apalearle porque se negaba a hacerlo, pretextando que se lastimaba su reputación".⁸ Les desventures dels botxins, per altra banda, han estimulat la creació literària, especialment d'autors romàntics com Heine, Espronceda i Victor Hugo.

Aquesta degradació i enviliment social dels botxins és un signe inequívoc de que la pena de mort repugna a la consciència moral, cosa que Gabriel Alomar considerava un argument decisiu a favor de l'abolició⁹. I és que la pena de mort significa que els Estats cometem ni més ni menys que el mateix acte que les lleis del propi Estat castiguen amb més rigor, és a dir, l'homicidi deliberat i a sang freda. Quin sentit té, aleshores, parlar d'exemplaritat? Exemple de què? —podem demanar-nos amb el mateix Alomar— i potser contestarem com ell: "Jo no sé veure en la pena de mort més que un exemple: el de l'assassinat"¹⁰. No una altra cosa, un exemple repugnant, hi veia Albert Camus quan escrivia de l'execució capital: "És un assassinat que, sense dubte, paga aritmèticament el crim comès. Però afegeix a la mort un reglament, una premeditació pública i coneguda per la víctima, una organització, en definitiva, que és per ella mateixa una font de sofriments morals més terribles que la mort. No hi ha, doncs, res de comparable amb la pena de mort. Moltes legislacions consideren més greu el crim comès amb premeditació que el crim de pura violència. Però, ¿què és l'execució capital si no el més premeditat dels assassinats, al qual no se pot comparar cap altra endemesa criminal, per molt calculada que sigui? Perquè hi hagués alguna equivalència seria necessari que la pena de mort s'apliqués a un criminal que hagués advertit amb antelació a la seva víctima de l'època en què li donaria una mort horrible, i que, a partir d'aquell moment, la tingués segrestada durant mesos. Un monstre com aquest no se dona a l'àmbit privat"¹¹

3. La retribució dels crims o l'exercici de la venjança

Aquest text de Camus dóna en el clau a l'hora de desmuntar l'argument dels partidaris de retenir la pena capital com el càstig just i necessari per tal que el delinqüent retribueixi a la societat pel crim que ha comès. Ja se veu que el pitjor dels criminals executat paga en escriure la seva malifeta amb una pena massa cruel per rebre el nom de justa. No hi ha, per tant, aquella proporció entre la gravetat del crim i la severitat del càstig que postulen els retribucionistes. Certament, hi ha crims d'una atrocitat esfereïdora que repugnen a qualsevol persona honesta, encenen el desig de venjança i reclamen, més que cap altre delictes, la intervenció coercitiva de l'autoritat per protegir els drets que han estat conculcats pels criminals. Ara bé; si és veritat que la repressió és necessària per a la protecció dels drets i el manteniment de la convivència en una societat, també ho és que el poder de castigar que té l'Estat mai no pot vulnerar aquest mateixos drets que tracta de protegir infringint penes que atempten contra la dignitat de la vida humana. Quan el desig de justícia —deia Kant— va més enllà del que és necessari per defensar els nostres drets, se converteix automàticament en una venjança.¹² Diguem les coses pel seu nom, com feia Alomar sense embuts en encetar el seu assaig de 1912: "La pena de mort com a dret (pseudo-dret) és originàriament la consagració d'un instin humà, d'una passió individual, per la societat: és la *jurisprudència de la venjança*. De manera que l'expressió

vindicta pública expressa bé la naturalesa íntima de tal sanció¹³. No és el desig angelical de justícia el que mou a castigar amb la pena capital, sinó el desig diabòlic de venjança, aquest instint primari i selvàtic que els sistemes penals intenten aplacar exercint una venjança freda i vestida de civilitat per evitar que les víctimes o els seus familiars se prenguin violentament la justícia pel seu compte. Resulta, així, que si l'autoritat no castiga perquè s'hagi delinquit, sinó per evitar que se cometin nous crims, la llei se posa contra les víctimes innocents per defensar els agressors, i, per a més inri, són també altres innocents, els familiars dels condemnats, els que carreguen amb una part considerable dels sofriments que comporta una sentència de mort. Quina justícia és aquesta que s'aplica també contra els innocents? No hi ha qui ho pugui entendre sense recórrer als sentiments i a les idees religioses que històricament han possibilitat la pràctica ritual dels sacrificis humans¹⁴. Especialment significatiu és el paper que juga l'expiació com a acció purificadora destinada a descarregar de tota culpabilitat a un individu o a tot un poble davant els ulls dels déus. Aquest és el fonament de la pena de mort que els antropòlegs i historiadors han pogut trobar quan s'han decidit a excavar davall dels edificis majestuosos de la moral jueva, la filosofia grega i el Dret romà que sostenen els moderns sistemes penals¹⁵. Semblaria que la primera religió fundada per un sentenciat a mort i que, a més, centrava la seva doctrina en l'amor, el perdó de les ofenses i la benevolència, hauria d'haver eradicat entre els seus fidels un costum tan bàrbar. Durant els primers cinc segles, efectivament, els cristians cregueren que la bona nova del seu mestre els prohibia matar i se negaren sistemàticament a col·laborar en les execucions. El cristianisme, però, no s'alimenta exclusivament de l'ensenyança moral de Crist sinó també de les doctrines de l'Antic Testament i dels Sants Pares, doctrines que han propiciat que l'Església catòlica justifiqués la necessitat de la pena de mort, la beneís i la imposés generosament en èpoques no massa llunyanes. Imaginem el dilema terrible que devia ser per als teòlegs haver de consentir l'execució d'un cristià del tot innocent als ulls de Déu perquè acabava de rebre el baptisme o perquè havia confessat i combregat amb devoció just abans de morir. En casos com aquest sabem que a Mallorca el condemnat rebia la gràcia de triar si volia ser degollat o penjat (24 de novembre de 1701), o era conduït al cadafal vestit de blanc i coronat de flors (24 de gener de 1788).¹⁶

4. El risc d'execució de persones innocents

Potser als déus els agrada la sang dels innocents, però aquest misteri no el podem entendre els homes que ens rebel·lem fins i tot quan sofrim o veiem sofrir un petit càstig si sabem que és injust. I l'execució de persones innocents no és només un risc probable a causa de la fallibilitat de les persones que intervenen en el procés judicial, sinó que és un fet demostrat amb pèls i senyals. Recentment ha estat notícia aquí la sortida del corredor de la mort de Joaquín José Martínez després que se provés la seva no culpabilitat dels delictes que se li imputaven, però aquest és només un dels vuitanta-vuit casos que des de 1973 s'han donat als EUA. Si pensem que des d'aquesta data s'han executat 650 persones, tenim que un de cada set executats mort mai no hauria d'haver estat condemnat. S'ha demostrat també que entre 1900 i 1985 se condemnaren a mort 350 persones que eren innocents dels càrrecs que se'ls havia imputat. La majoria dels reus varen ser absolts o se'ls va commutar la pena, alguns varen escapar de la mort per minuts, però 23 varen ser

executats abans de que pogués provar la seva innocència. I tants altres casos a altres parts del món que, amb noms i llinatges, refereixen els informes d'Amnistia Internacional amb una perseverança i honestat admirables. Si aquestes són les dades, val la pena afrontar el risc de matar un innocent? Els qui pensen que sí semblen tenir-ho clar. Encara que és possible —diuen— que per un error judicial s'hagi executat alguna persona innocent, aquest risc no hauria de servir com argument contra la pena de mort. En efecte, —afegeixen— si la funció principal del càstig no és altre que la de reduir el crim escarmentant els delinqüents potencials, i aquesta funció se compleix igualment castigant alguna persona no culpable, aleshores les conseqüències de l'aplicació de la pena són a llarg termini més beneficioses que no pas les que s'obtidrien de no imposar-la per por a cometre un error judicial. ¿Què se pot dir contra aquest argument que, amb un cinisme refinat, addueix també que la declaració d'innocència sol ésser una estratagema dels condemnats a mort per suprimir o ajornar l'execució? Tal volta només bastaria recordar que una empresa privada, posem el cas d'una companyia de transports, pot afrontar certs riscos, com el de perdre l'equipatge del client, però no pot arriscar-se a que, per un error de la pròpia empresa, mori una sola persona. D'igual manera, el sistema judicial pot afrontar el risc de condemnar un innocent a una pena que d'alguna manera sigui reversible, però no és pot permetre la temeritat de que per un error judicial se condemni a mort i s'executi un sol innocent. Finalment, aquest utilitarisme amant dels càlculs hauria de sospesar, per ésser coherent, el que té d'exemplar el fet que no sempre s'executi a les persones que han comès els crims més greus, sinó que tenen més bitllets en la "loteria de la mort" aquells reus que no han tingut oportunitat de preparar una bona defensa del seu cas. I és que, com conclou un prestigiós criminòleg nordamericà, "la pena capital està viciada pels prejudicis i per la influència de factors que escapen al control dels tribunals, com la pobresa del processat, que l'impedeix de contractar un advocat competent amb experiència en l'exercici del dret penal"¹⁷

5. Arbitrarietat i discriminació.

Els qui neguen l'arbitrarietat i la discriminació que aquest fet suposa al·leguen que, d'acord amb la discreció que caracteritza el sistema judicials moderns, no és probable que s'imposi exactament una mateixa sentència només perquè dos crims semblin d'igual gravetat. Cada crim és únic —recorden— ja que les circumstàncies en la seva comissió són sempre diferents i perquè també admet estratègies defensives diferents. Per tant, si es donés el cas que fossin condemnades a mort més persones d'un determinat sexe o categoria racial o ètnica, aquest fet només significaria que proporcionalment se cometien més crims en aquests sectors de la població. A més, —conclouen— no sembla raonable tenir en compte dades estadístiques per emetre una sentència, en conseqüència la Cort Suprema dels EUA ha fet bé en recusar l'ús de les estadístiques com a criteri suficient per a la defensa. Tampoc no pensen que sigui pertinent qüestionar-se el fet que uns mateixos delictes siguin castigats mortalment a un país i no en un altre, que abans se condemnessin amb pena de mort uns crims que avui no són delictes i que unes mateixes faltes siguin diversament penades per distints tribunals que han d'aplicar la mateixa llei. L'arbitrarietat, però, és innegable si se consideren els diversos motius pels quals s'ha aplicat la pena de mort a distintes jurisdiccions. Actualment són

delictes castigats amb la mort, a més de l'assassinat a tots els països retencionistes, el tràfec de drogues (a uns 25 països), la possessió de més de quinze grams d'heroïna (a Singapur), els delictes econòmics, la violació, la prostitució i altres delictes contra la moral sexual, l'atracament a ma armada, el terrorisme, l'espionatge, l'alta traïció, els delictes contra la seguretat de l'Estat, etc. Si retrocedim a temps passats la llista seria interminable. Inclouria motius tan pintorescos com la utilització de sortilegis que era punida en el codi d'Hammurabi, el culte als deus estrangers entre els hebreus, l'adulteri a la Grècia arcaica, l'embriaguesa de les dones i la pèrdua de la virginitat de les Vestals a l'antiga Roma, la blasfèmia, l'heretgia i l'expressió de proposicions contràries a l'ortodòxia religiosa a l'Edat Mitjana, l'acció de tallar un arbre a la Gran Bretanya de 1700 on altres 221 delictes eren també condemnables amb la pena de mort ... Una ràpida ullada a les cròniques de Mallorca revela que en aquesta mateixa categoria de delictes punibles amb la mort s'hi comptava la falsificació de moneda (1382), el subministrament de perfums per part d'un esclau a l'esposa del seu senyor (1379), el robatori sacríleg (1401), la pederàstia (1408), la sodomia, la violació, el casament clandestí sense el consentiment patern, robar o matar bestiar aliè, la falsificació d'una acta notarial, dormir-se estant de guàrdia en un lloc de vigilància, anar armat essent bandejat o acompanyant un bandoler, disparar amb arcabús o ballesta encara que no hi hagués cap ferit, ajudar a fugir un esclau, donar cobro a un bandejat, la ruptura de l'homenatge, la incitació a la rebel·lió i, per acabar, encara que la llista no és exhaustiva, les diverses modalitats d'heretgia que la Inquisició va perseguir tan dràsticament durant els anys de la seva existència¹⁸. La major part de persones executades, a Mallorca i fora de Mallorca, abans i ara, pertany als sectors més desvalguts de la societat: esclaus, pobres, pertorbats mentals i membres de minories racials, ètniques o religioses. La discriminació ha estat denunciada reiteradament des de la perspectiva de la desigualtat d'oportunitats de defensa que tenen aquestes persones mancades de mitjans per obtenir advocats experts i més hàbils que els designats d'ofici per l'Estat¹⁹. Quant a la raça, però, la discriminació sembla que té més a veure amb la identitat de les víctimes ja que diversos estudis realitzats als EUA mostren que si la víctima és blanca hi ha un 20% més de probabilitats de que el delicte sigui castigat amb la pena de mort. Així, des de 1976, aproximadament el 83% de les víctimes del executats eren blanques, mentre que les víctimes d'assassinat d'aquesta raça sumen només un 50% del total. Des de la mateixa data, 158 reus negres han estat executats per haver assassinat víctimes de raça blanca, i només 11 reus blancs han estat executats per assassinar persones de raça negra. No vol dir això que, en la pràctica, als EUA la vida d'un blanc és més valuosa que la d'un negre?

6. Violació dels drets humans

El principi de no discriminació és un principi bàsic del sistema internacional de protecció dels drets humans i, per tant, obliga també a que se respecti en l'assumpte de la pena de mort. Altres principis explícitament reconeguts pel pactes i convenis internacionals són el de legalitat penal, proporcionalitat de la pena i tracte humà al delinqüent. El Dret Internacional no prohibeix, basant-se en aquests principis, la pena de mort sinó que deixa a la sobirania dels Estats la competència de retenir-la o abolir-la, tot i que el reconeixement inequívoc del dret a la vida com un dret individual subjectiu que ha de ser respectat

absolutament a tota persona pel simple fet de ser-ho, ha comportat certes restriccions en l'aplicació de la pena capital. Les prohibicions d'executar menors de divuit anys i majors de setanta, persones amb incapacitat mental manifesta, dones embarassades o mares que tenen fills molt petits, així com la prohibició d'ampliar el nombre de delictes sancionables amb la pena de mort, són mesures que palesen la voluntat per part dels principals organismes internacionals de promoure l'abolició a base de limitar la sobirania dels Estats. El Dret Internacional no ha donat encara el pas decisiu que significaria interpretar els articles 3 i 5 de la *Declaració Universal de Drets Humans* en el sentit de que la pena de mort no pot ser acceptada de cap manera perquè és una òbvia excepció al dret a la vida i una vertadera tortura, la pena cruel, inhumana i degradant per excel·lència. Aquesta interpretació s'anirà imposant per la força de la raó i dels sentiments més nobles. Efectivament, el dret a la vida, que se proclama a l'article 3, és tan fonamental que constitueix el pressupòsit bàsic per a la possessió de tots els altres drets humans, la qual cosa vol dir que si se priva a una persona d'aquest dret, se la priva automàticament de tots els altres. Per altra banda, per molt que s'hagi avançat en la dulcificació dels mètodes d'execució des de que en el segle XVIII Cesare Beccaria denunciés l'absurd de la ferocitat dels antics suplicis corporals, el procés d'execució continua sent una tortura cruel. I és que els sofriments d'un condemnat que espera ésser executat, que se desespera davant la perspectiva de que no prosperin els recursos o la petició d'indult, que s'angoixa pel com l'execució afectarà als familiars, que experimenta l'estranya sensació de que un equip sanitari s'ocupa de preservar la seva salut només perquè pugui ser executat com cal, ... aquests sofriments morals no poden ser mitigats per una mort que ha de ser executada "amb el menor dolor possible" com recomana el Comitè de Drets Humans de la ONU.

Si no és moralment i legal acceptable amenaçar de mort a un pres o provocar-li danys físics o psíquics amb descàrregues elèctriques o amb simulacres d'execució, ¿com no ha de ser considerat cruel, inhumà i degradant l'amenaça constant en nom de la llei i els preparatius horribles del ritual de l'execució? La pena de mort, en resum, és una violació dels drets humans que, a diferència d'altres violacions (tortura, execucions extrajudicials, "desaparicions", etc.) no s'oculta ni es nega, al contrari, forma part de les lleis del país que l'aplica.

7. Instrument de repressió política

El caràcter irrevocable de la pena de mort ha estat una solució temptadora per als règims que han volgut eliminar dràsticament els dissidents i opositors polítics. Ha estat aplicada especialment per consolidar el poder d'un govern constituït amb un cop d'Estat i per reforçar il·lusòriament l'autoritat estatal, il·lusòriament perquè, de fet, el recurs a l'amenaça i a la tortura que suposa la pena capital és un signe de debilitat. La inanitat d'aquest procediment execrable es fa palesa repassant la història i comprovant com milers de persones executades per un govern han estat després reconegudes com a víctimes innocents, i a vegades heroiques, quan unes altres autoritats han arribat al poder. Només l'abolició de la pena de mort pot garantir la supressió d'aquesta pràctica repressiva tan brutal i ajudar a construir una societat en què la convivència se basi en el respecte a la vida humana i en la tolerància cap a totes les idees.

Aquí és pertinent recordar el que va dir Gabriel Alomar al final de la ponència sobre la pena de mort que va fer al *Congrés de la Llibertat*: “La subsistència de la pena de mort és un perill general, contra lo que podria semblar tal volta an els qui aixequen les espatlles egoïstament, tot dient-se *Què se m’endona a mí d’una penalitat en que mai cauré?* Però ¿és que aquest bon burgès sab en quines apariències de crim pot demà tombar, o sota quin monstruós error jurídic pot ésser enclós? ¿Es que ha meditat bé les conseqüències que podria portar-li una revolució victoriosa plena de represàlies i venjances? L’abolició del patíbol implicaria una dolcificació general de les costums, privades i públiques, i amb el transcurs dels anys seria un impossible natural per a l’humanitat el restabliment de la pena de mort, com ho seria avui en les terres de civilització, el de la tortura judicial. Així com crec profundament que la pena de mort fomenta l’assassinat, crec que l’abolició fomentaria l’educació moral de l’home i del poble, moralitzant per de prompte el poder, com a representació veritable de les seleccions, dels més dignes”²⁰

Qui escrivia aquestes paraules l’any 1912 era un home que 25 anys després va haver de constatar les conseqüències d’una “revolució victoriosa plena de represàlies i venjances”. Només a Mallorca hi hagué milers d’executats, sense judici previ, a les cunetes o a les tàpies dels cementiris i unes 300 penes de mort varen ser decretades per consells de guerra absolutament mancats de garanties legals. La majoria de les víctimes havien estat acusades de desafecció, rebel·lió o col·laboració amb l’enemic, però en realitat eren oponents polítics que varen ser condemnats per accions lícites realitzades durant la República i en defensa del govern legítim durant la guerra. Alomar, amb la seva advertència premonitòria, devia saber que la pau no és una corda que estirem uns per un costat i els altres, per l’altre, sinó un fil molt prim que s’ha de manejar amb molta subtilesa perquè en qualsevol moment se pot rompre. I sabia, amb tota seguretat, que els botxins i els seus ajudants, els estiracordetes, no tenen mans delicades ni cap bon pensament.

Selecció de recursos

1. Una rondalla

En Juanet de l’Onso, recollida al tom III de l’*Aplec de Rondalles Mallorquines*, presenta diverses situacions adients per encetar un diàleg sobre el sentit dels càstigs i de la justícia. La més xocant és la que se dona després que en Juanet ha matat cinc companys d’escola perquè li han dit “pelut” i s’ha carregat el mestre perquè l’ha castigat durament amb corretjades. El batle decideix empresonar-lo per castigar aquests crims, però en Juanet reacciona violentament i s’escapa de la justícia després d’haver apallissat el saig i tots els qui l’acompanyaven. Davant la gran força i extrema violència d’en Juanet, la Justícia convoca en assemblea tot el poble i se decideix que “ja no porem fer cosa millor que donar-li lo que deman, i que se’n vaja d’es poble, i que no torn”. *La rondalla se pot confrontar amb aquest cas històric que va ser notícia el 31 de maig de 1887, pocs anys abans que Mossen Alcover comencés a recollir el seu aplec de rondalles. “En la Audiencia dio comienzo la vista del proceso instruido por el Juzgado de Instrucción de Manacor contra los procesados Juan Vallés Llabrés (a) Xaraminé, Mateo Obrador Ballester, (a) La Planta, Eusebio Pérez (a) Rubio, y Lucas Lladó Sagreras (a) Lluqueté, acusados de delito de robo con homicidio perpetrado en la noche del 29 de Diciembre de 1896 en la*

*vila de Campos, en la casa y persona de Julián Mas Vidal. Representó al Ministerio Fiscal el Sr. Santacruz y actuaron de defensores D. Antonio M^a. Sbert, D. Juan Sampol, D. Juan Alomar y D. Bartolomé Simonet. / La vista finalizó el 2 de Junio y los cuatro encartados fueron sentenciados a la pena de muerte en garrote, que se llevará a cabo en Manacor, y al pago de 4.000 pesetas a los herederos de la víctima.*²¹

2. Dues llegendes

El pare de Miquel dels Sants Oliver, el mestre Joan Lluís Oliver Sabrafín, és l'autor d'*Episodios de antaño* (Imp. La Almudaina de Amengual y Muntaner, Palma, 1887), una obra que recull una sèrie d'històries que va conèixer per tradició familiar. El llibre està compostat de tres narracions de les quals la primera, *Las fogatas de la costa*, i la darrera, *Un minué y una contradanza*, relaten accions presumptament criminals que són castigades amb la pena de mort. En una se comet un error judicial i s'executa la sentència a un home innocent, Antoni Solivellas, un pagès de Llucmajor, acusat de lladronicí i assassinat. A l'altra, hi ha un interessant episodi on se conta com un bandoler convicte, Jordi Escarrer, de mal nom *Barrera*, és condemnat a mort però just abans d'ésser executat és perdonat per la justícia.

3. Una novel·la

L'estrany d'Albert Camus (La Galera, Barcelona, 1997), publicada originàriament l'any 1942, és, en part, la traducció novel·lada de les idees contingudes a l'assaig sobre l'absurd que és *El mite de Sísif* (Edicions 62 / Península, Barcelona, 1987). Merseault, el narrador, és un oficinista d'Alger que porta una existència mediocre amb un tarannà especial que es podria definir com de freda indiferència. Un dia, passejant per una platja amb el seu amic Raymond, se veu implicat en una baralla que acaba amb la mort d'un àrab. Lliurat a la justícia, l'actitud de Merseault, que no té consciència de ser un criminal, escandalitza al procurador, als jutges i al propi advocat que el consideren estrany a llur univers perquè ignora els valors convencionals que donen sentit a les seves vides. En el procés se li retreu, més que l'assassinat, el fet que no plorés a l'enterrament de la seva mare i que l'endemà de la seva mort anés a nedar i al cinema. Així, se l'acusa d'haver "enterrat la seva mare amb un cor de criminal" i és condemnat a mort. Davant la perspectiva de l'execució, i amb la mateixa indiferència de sempre, Merseault reflexiona sobre la pena de mort (A la pàgina web d'Amnistia Internacional hi ha reproduït el fragment). Les reflexions del narrador poden ser un bon preàmbul per a la lectura de les lúcides i impressionants *Reflexions sobre la guillotina* de l'autor. Per altra banda, hi ha una excel·lent versió cinematogràfica de la novel·la que va dirigir Luchino Visconti l'any 1967.

4. Una obra de teatre

Guillem Cabrer Borrás va escriure *Aina Sacoma* (Impremta Novell, Badalona, 1974) basant-se en uns fets verídics que varen succeir a Palma els anys 1741 i 1742, dels quals hi ha referències al *Cronicón Mayoricense* d'Àlvar Campaner, als *Anales de la isla y reyno de Mallorca* de Guillem Terrassa i a la *Miscelània erudita mayoricense* de Joaquim M. Bover. La història, molt resumida, és la

següent. El tinent Manuel de Bustillos (Manuel de Palacios, a l'obra), d'edat de 30 anys, nascut a Burgos i casat i amb fills a Màlaga, sedueix o és seduït per una monja de 22 anys, Elisabet Font dels Oloros i Penyaflor (Aina Sacoma, a l'obra), filla d'una bona família d'Artà, que havia ingressat a contracor seu al convent la Misericòrdia. Els amants decideixen escapar-se i s'embarquen, amb passaports falsos, en un vaixell francès cap a Cartagena. Allí són capturats i retornats a Mallorca on el tinent Bustillos serà condemnat a mort després d'un procés en que se l'acusa de rapte, adulteri, estupe i deserció del servei, entre altres delictes. El dia 4 de maig se va executar la sentència i el tinent va ser decapitat per un mecanisme semblant al de la guillotina del qual se digué que havia estat inventat pel propi reu. El dia de l'execució, per por d'un aixecament dels qui veien en simpatia la història dels dos amants, se va dictar un ban que imposava pena de mort a qui demanés clemència per al sentenciat. La història va ser molt popular fins al punt que encara cap a l'any 1950 Jaume Vidal Alcover, com diu al pròleg del llibre de Cabrer, la va conèixer per transmissió oral i com és palès pel fet que circulés un romanç, reproduït fragmentàriament a la Gran Enciclopèdia de Mallorca, a l'entrada *Bustillos*.

5. Cinematografia

Silla eléctrica para ocho hombres (1959)

The Last Mile. Producció nordamericana en blanc i negre dirigida per Howard W. Koch. Duració 78 m. Intèrprets principals: Mickey Rooney i Clifford David.

En una presó del sudoest americà vuit homes esperen el moment d'ésser executats. Un d'ells estrangula al guardià de la seva galeria i organitza la fuga. Excel·lent interpretació de Mickey Rooney que representa cruament la desolació i desesper d'un home a punt de ser executat. El títol original fa referència a la "darrera milla" que és el darrer tram que els condemnats han de recórrer per anar de la seva cel·la a la cadira elèctrica.

El verdugo (1963)

Producció hispanoitaliana. Duració: 87 m. Dirigida per Luis García Berlanga. Guionistes: Rafael Azcona, Luis Garcia Berlanga i Ennio Flaiano. Intèrprets: José Isbert, Nino Manfredi, Emma Penella, José Luis López Vázquez, Ángel Álvarez, Elvira Quintilla, María Luisa Ponte, Julia Caba.

Amadeo, un vell botxí de l'Espanya dels 60, a punt de jubilar-se i conscient de que el seu ofici no és gaire popular, comença a preocupar-se per saber qui serà el seu successor. Més preocupat està, però, pel destí de la seva filla Carmen que veu com els pretendents se li escapen quan coneixen la professió del seu pare. La situació canvia quan apareix a les seves vides José Luis, l'enterrador, que té un problema semblant al de Carmen: les al·lotes no el volen quan saben quin és el seu ofici. Els joves semblen estar fets un per l'altra, s'enamoren, la fadrina queda embarassada i se casen. Per mantenir la nova família José Luis haurà de comptabilitzar la seva feina amb la de botxí, ofici en què l'iniciarà el seu sogre.

El extranjero (1967)

Lo straniero. Producció italiana. Duració: 105 m. Dirigida per Luchino Visconti. Basada en la novel·la d'Albert Camus *L'étranger*. Intèrprets: Marcello Mastroianni, Anna Karina, George Wilson, Bernard Blier, Pierre Bertin, Jacques Herlin, George Geret i Bruno Cremer.

Pena de muerte (1995)

Dead Man Walking. Producció nordamericana dirigida per Tim Robbins. Duració: 145 m. Guió basat en el llibre *Dead man walking: an Eyewitness Account of the Death Penalty in the United States* (1993) de sor Helen Prejean. Principals intèrprets: Susan Sarandon, Sean

Penn, Robert Prosky, Raymond J. Barry, Celia Weston, Lois Smith i R. Lee Ermev. Oscar 1995 a la millor actriu. Gran èxit a les sales espanyoles on va tenir 1.290.113 espectadors.

La pel·lícula està basada en un fets reals que varen passar a Lousiana a partir del dia 4 de novembre de 1977 en què Elmo Patrick Sonnier i el seu germà Eddie varen assassinar a dos adolescents (Loretta Bourque i David LeBlanc) en un camp de canyes de sucre. Pat Sonnier (Matthew Poncelet a la pel·lícula) va ser condemnat a mort i va passar sis anys a la presó. En saber la data de l'execució sol·licità l'assistència de sor Hellen qui va acceptar ajudar-lo intentat aconseguir l'absolució i la tranquil·litat espiritual per afrontar la mort. La monja, però, en conèixer la realitat del crim i veient la manca de penediment de Mathew, comença a sentir una profunda inquietud que augmenta quan entra en contacte amb les famílies de les víctimes. Finalment, se decideix, amb l'oposició de la família i del bisbat, a donar tot el suport al jove que seria electrocutat el dia 4 d'abril de 1984 després de que demanés perdó als pares de les víctimes. La pel·lícula mostra les tragèdies particulars de tots els que estan implicats en la història i mostra cruament l'horror del crim i l'angoixa no menys horrorosa de l'execució. S'hi senten les veus dels abolicionistes i dels retencionistes, de l'Estat i de l'Església Catòlica, del reu i la seva mare, i de les famílies de les víctimes. És possible estudiar el cas real a partir del retalls de premsa, entrevistes i articles que estan recollits a la pàgina web <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/angel/>

El corredor de la mort (1995)

Killer: a journal of murder. Producció nordamericana. Duració: 91 m. Director i guionista: Tim Metcalfe. Basada en la novel·la de Thomas E. Caddis. Intèrprets: James Woods, Robert Sean Leonard, Ellen Greene, Clara Buono, Robert John Burke, Richard Riehle, Harold Gould, John Bedford Lloyd, Jeffrey DeMunn, Conrad MacLaren, Steve Forrest, Richard Council, Christopher Petrosino, Michael Jeffrey Woods, Rob Locke Jones, Raynor Scheine, Eddie Cairis i Seth Romatelli.

Cap als anys 20 un jove jueu una mica esquerrà i idealista, Henry Lesser, entra a treballar com a guardià a la presó de Leavenworth on està esperant ser executat Carl Panzram, un perillós delinqüent que ha assassinat vint-i-una persones i que a la presó és tractat brutalment. El guardià simpatitzà amb Carl, al qui considera molt intel·ligent, se guanya la seva confiança i aconsegueix que escrigui les seves memòries en un bloc que li passa d'amagat cada vespre que està de guàrdia. El delinqüent, en un acte de furiosa violència, mata un guardià pensant que això acontentaria a Lesser, la qual cosa fa que aquest presenti la dimissió i abandoni el seu treball. Poc temps després rep una invitació de Carl Panzram convidant-lo a assistir a l'execució que afronta amb la seva habitual insolència.

La milla verde (1999)

The green mile és una producció nordamericana dirigida per Frank Darabont. Basada en una novel·la de Stephen King. Intèrprets principals: Bonnie Hunt, Sam Rockwell, David Morse i Tom Hanks.

Un guardià del corredor de la mort d'una presó americana dels anys 30, Paul Edgecomb, se planteja el dilema moral inherent al seu ofici quan descobreixen que John Coffey, un negre de talla gegantina acusat d'assassinar dues nines, té poders sobrenaturals benèfics. El guardià i els seus col·legues, el simpàtic Brutus i el pervers Percy, i els presoners viuen una estranya experiència on se mesclen la tendresa i la crueltat en unes proporcions que remouen la freixura fins que les emocions exploten en conèixer la innocència i la vertadera identitat de l'entranyable John Coffey abans de ser executat

La espalda del mundo (2000)

Duració: 89 m. Dirigida per Javier Corcuera a partir d'un guió en el que ha comptat amb la col·laboració d'Elías Querejeta i Fernando León de Aranoa.

Se componen de tres reportatges que presenten situacions de màxima degradació humana, social i política a causa de la violació dels drets humans, concretament dels drets de la infància, la llibertat d'expressió i el dret a la vida. Només el tercer documental, *La vida*, està directament relacionat amb la pena de mort. Les càmeres entraren en el corredor de la mort d'una presó de Texas per donar a conèixer el drama de Miquel Flores, un pres mexicà que seria executat dia 9 de novembre de 2000, condemnat a mort deu anys abans per haver violat i assassinat una estudiant. El documental mostra obertament la deshumanització que comporta la pena capital i suscita una reflexió seriosa, emotiva i no gens pamfletària, sobre la violació del dret a la vida, amb la intenció —com diu Elías Querejeta— de transmetre el missatge de que tots hauríem de fer alguna cosa per la defensa dels drets humans, perquè tots estem implicats en les situacions que se descriuen a la pel·lícula.

6. Internet

American Society of Criminology: <http://www.critcrim.org/>

Amnistia Internacional a Catalunya: <http://www.pangea.org/ai-cat/>

Asamblea de Cooperación por la Paz: <http://www.acpp.com/penamuerte.htm>

Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa: <http://stars.coe.fr/>

Càtedra UNESCO sobre Pau i Drets Humans: <http://www.pangea.org/unescopau/>

Catholics Against Capital Punishment. <http://www.igc.org/cacp/>

Consell d'Europa: <http://www.coe.int>

Coordinadora Gesto por la Paz de Euskal Herria: <http://www.kender.es/gesto/index.html>

Death Penalty Information Center: <http://www.deathpenaltyinfo.org/>

Ensemble contre la peine de mort: <http://www.ecart-type.com/>

Nessuno tocchi Caino: <http://www.handsoffcain.org/>

7. Bibliografia

ALOMAR VILLALONGA, Gabriel. "Variacions sobre la pena de mort". *Obres Completes*, II, pp. 249-252. Editorial Moll, Mallorca, 2000.

ALOMAR VILLALONGA, Gabriel. *La pena de mort*. Biblioteca de la "Revista de Catalunya", Barcelona, 1912. Reeditada per J. Mascaró Pasarius, Palma, 1972, amb una introducció d'Antoni Serra.

AMNISTÍA INTERNACIONAL. *Cuando es el Estado el que mata... Los derechos humanos frente a la pena de muerte*. EDAI, Madrid, 1989.

AMNISTÍA INTERNACIONAL. *La pena de muerte y su abolición en España*. Fundación Universidad y Empresa. 1999.

AMNISTÍA INTERNACIONAL. *Error capital: la pena de muerte frente a los derechos humanos*. Ed. Catarata, 1999.

ARANDA BOSCH, José. *Joe Martínez. Caso cerrado*. Coc33 Serveis Editorials, Palma, 2001.

- BLÁZQUEZ FERNÁNDEZ, : Niceto. *Pena de muerte*. Ed. Paulinas, Madrid, 1994.
- BRANDT, Richard B. "Justicia retributiva y derecho criminal". A *Teoría Ética*, Alianza Universidad, Madrid, 1982, Capítulo 18, pp. 550-578.
- CAMPANER Y FUERTES, Álvaro. *Cronicón Mayoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 a 1800*. Ed. Luis ripoll, Palma, 1984.
- CAMUS, Albert. *Reflexiones sobre la guillotina*. Al vol. III, pp. 465-517, de les obres completes editades a Alianza, Madrid, 1996.
- CANTARELLA, Eva. *Los suplicios capitales en Grecia y Roma : orígenes y funciones de la pena de muerte en la antigüedad clásica*. Akal, Madrid, 1996.
- FOUCAULT, Michel. *Vigilar i castigar*. Ed. Siglo XXI, Madrid, 1986.
- FRAZER, James George. *El folklore en el Antiguo Testamento*. FCE, México, 1981.
- GARCÍA VALDÉS, Carlos. *No a la pena de muerte*. Ed. Cuadernos para el Diálogo, Madrid, 1975.
- HOOD, Roger. *The Death Penalty: A World-Wide Perspective*. Clarendon Press, Oxford, 1996
- IMBERT, Jean. *La pena de muerte*. Fondo de Cultura Económica, México, 1996.
- KANT, Immanuel. *La metafísica de las costumbres*. Tecnos, Madrid, 1989.
- KANT, Immanuel. *Lecciones de Ética*. Crítica, Barcelona, 1988.
- KELSEN, Hans. *¿Qué es justicia?* Ariel, Barcelona, 1991.
- LIPMAN, M. – SHARP, A.M. *Recerca ètica*. EUMO, Vic, 1992.
- LIPMAN, Matthew. *Lisa*. EUMO, Vic, 1991.
- MUNTANER, Lleonard. *Els xuetes de Mallorca. Espai, economia i societat a finals del segle XVII*. Tesi doctoral llegida a la Universitat de Barcelona, 1988.
- MUNTANER, Lleonard. *La Inquisició espanyola a Mallorca, un tribunal peculiar?* In Muntaner, Lleonard – Colom, Mateu: *La Inquisició espanyola a les Illes Balears*. Catàleg de l'exposició realitzada a la Llonja de Palma l'any 1986.
- PALMER, Louis J. *Encyclopedia of capital punishment in the United States*. McFarland, 2001.
- PIAGET, Jean. *El criterio moral en el niño*. Fontanella, Barcelona, 1977.
- PLANAS ROSSELLÓ, Antonio. *El proceso penal en el reino de Mallorca*. Miquel Font Editor, Mallorca, 1998.
- PREJEAN, Sister Helen. *Pena de muerte*. Ediciones B, 1996.
- PROHENS, Bartomeu. *La mort d'en Berga. Mallorca, 1619*. Ed. Moll, Palma de Mallorca, 2000.
- PUYOL MONTERO, José María. *La publicidad en la ejecución de la pena de muerte : las ejecuciones públicas en España en el siglo XIX*. Universidad Complutense, Madrid, 2000.

- SALADO OSUNA, Ana. *La pena de muerte en Derecho Internacional; Una excepción al derecho a la vida*. Tecnos, Madrid, 1999.
- SUEIRO, Daniel. *La pena de muerte : ceremonial, historia, procedimientos*. Alianza / Alfaguara, Madrid, 1974.
- TAUBE, Michel. *L'Amérique qui tue. America, the killer*. Ed. Michel Lafon, Paris, 2001.
- TAUBE, Michel. *Lettre ouverte aux Américains pour l'abolition de la peine de mort. Open letter to the American people for the abolition of the death penalty*. Ed. L'écart, Paris, 2000.
- TEN, C.L. "Crimen y castigo". A Peter Singer (ed.). *Compendio de Ética*. Alianza, Madrid, 1995.
- TERMCAT, Centre de Terminologia. *Vocabulari de dret penal i penitenciari*. Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2000.
- TUGENDHAT, E. – LÓPEZ, C. – VICUÑA, A.M. *El libro de Manuel y Camila. Diálogos sobre ética*. Gedisa, Barcelona, 2001.
- VAQUER, Onofre. *Una sociedad del antiguo Régimen. Felanitx y Mallorca en el siglo XVI*. 2 vols. Mallorca, 1988.

NOTES

- ¹ ALOMAR, G. "Variacions sobre la pena de mort", pàg. 249.
- ² PIAGET, J. *El criterio moral en el niño*, pp. 167-267.
- ³ FOUCAULT, M. *Vigilar y castigar*, pp. 300-314.
- ⁴ El llibre dels AHLBERG està editat a Destino, Barcelona, i el d'Irene de PUIG a EUMO Editorial, Vic, 1994..
- ⁵ Al número 2 de *L'Arc* (novembre 1996) hi ha un interessant dossier dedicat a les rondalles, i al núm. 8 (març 1999), un altre sobre la literatura infantil i juvenil, on se troben les referències bibliogràfiques dels autors esmentats. El llibre que tracta amb més amplitud el problema és el de Vicens JASSO GARAU i Catalina TORRENS VALLORI: *Fantasia. Realitat. Il·lusió. El sorprenent encís educatiu de les rondalles mallorquines*. Editorial Moll, Mallorca, 1999.
- ⁶ CAMUS, A. *Reflexiones sobre la guillotina*, pp. 471-472.
- ⁷ CAMPANER, A. pàg. 508
- ⁸ Id., pàg. 605.
- ⁹ ALOMAR, G. *La pena de mort*, pàg. 14.
- ¹⁰ Id., pàg. 8.
- ¹¹ CAMUS, A. *Reflexiones sobre la guillotina*, pp. 487-488.
- ¹² Kant, I. *Lecciones de Ética*, pàg. 259.
- ¹³ ALOMAR, G. *La pena de mort*, pàg. 2.
- ¹⁴ ALOMAR, G., pàg. 2-3: "La idea mitològica de la Justícia persisteix ben viva entre nosaltres. La Justícia-Astrea, Themis o Némesis, és encara una deessa. I la pena de mort és, sense metàfora, el sacrifici humà que se li tributa ritualment. Per poc que examinem la naturalesa de la pena de mort, sobretot comparant-la amb totes les demés penes, la veurem com un acte religiós. L'execució és ben bé un rite, una missa cruenta, un veritable *sacrifici*, un *aute*, l'acte de desagravi a un déu irritat"
- ¹⁵ Veg. les obres de FRAZER, CANTARELLA I KELSEN referides a la bibliografia.
- ¹⁶ CAMPANER, A. pàg. 481 i 588.
- ¹⁷ SELLIN, T. *The Penalty of Death*. Sage Publications, Beverly Hills-Londres, 1990. Cit. a AMNISTIA INTERNACIONAL, *Error capital*, pàg. 29.
- ¹⁸ O. VAQUER, a *Una sociedad del antiguo Régimen*, vol. II, pàg. 543, afirma que durant els primers vint-i-vuit anys d'existència la Inquisició va relaxar vuitanta-cinc judaïtzants, amb una mitjana mensual de 3,03. Per a unes dades més àmplies veg. la tesi doctoral de LI. MUNTANER, *Els xuetes de Mallorca*, i la seva col·laboració en el catàleg de l'exposició *La Inquisició espanyola a les Illes Balears* feta a la Llonja de Palma l'any 1986.
- ¹⁹ En el Congrés Mundial Contra la Pena de Mort se va fer saber que el 99% dels executats als EUA havien tingut un advocat d'ofici i només en el moment del judici.
- ²⁰ ALOMAR, *La pena de mort*, pp. 30-31.
- ²¹ POU MUNTANER, Juan. *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Tom IX. Palma de Mallorca, 1998, pàg. 78.